

yeniden neşretmiştir (Libya-Tunus, ts.). 3. *el-Esrârü'l-kemîne fi ahvâli'l-kinekine*. Bir mukaddime, on iki bölüm ve bir hâtmeden oluşan risâlede kınakına (kîne, *Cinchona officinalis*) ağacının yettiği ülkeler hakkında bilgi verildikten sonra bu ağacın Avrupa'ya giriş tarihi, özellikleri, humma hastalığının çeşitleri ve tedavi yöntemleri ele alınmıştır. Eserin telif tarihi olarak 1138 (1726) yılı gösterilse de Avrupa'ya ilk seyahatinden sonra yazılmış olması ihtimalinin daha kuvvetli olduğu ileri sürülür (*el-Esrârü'l-kemîne*, neşredenin girişi, s. 17). Müellif bu eserini hazırlarken İtalyanca kaynaklardan da yararlanmıştı.

BİBLİYOGRAFYA :

Hüseyin Hoca, *Zeylû Beşâ'iri ehli'l-imân bi-fütühâti Âli 'Osmân* (nşr. Tâhir el-Ma'mûrî), Libya-Tunus, ts. (ed-Dârü'l-Arabiyye li'l-kitâb), neşredenin girişi, s. 69, ayrıca bk. tür.yer.; a.mlf., *el-Esrârü'l-kemîne bi-ahvâli'l-kinekine* (nşr. Kerrây el-Kosantîni), Kartâc 1993, neşredenin girişi, s. 13, 17, 32, ayrıca bk. tür.yer.; İzâhu'l-meknûn, I, 182; Ahmed Abdüsselâm, *Les historiens tunisiens*, Paris 1973, s. 206-219; Mahfûz, *Terâcimü'l-mü'ellifîn*, II, 250-256; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), II, 248; Muhammed Bûzîne, *Meşâhîrü'l-Tûnisîyyîn*, Tunus 1992, s. 184; Ahmed b. Mîlâd, *e'l-Ṭibbû'l-'Arabiyyü't-Tûnisî*, Beyrut 1999, s. 215-216; Abdülhâfiz Mansûr, *Fihrisü mahîtü'tâti'l-ṭib ve's-şâydele ve'l-bayṭara ve'l-beyzere fi Dâri'l-kütübî'l-vaṭaniyye bi-Tûnis*, Kahire 2000, I, 81-82; Kerrân el-Kosantîni, "Hoca, Hüseyin b. 'Alî b. Süleymân", *Mv.Aç*, VIII, 547-550.

MURAT ÖZTÜRK

HÜSEYİN REMZİ

(1853-1936)

Lugat-ı Remzî adlı sözlüğüyle tanınan yazar.

Tulça kazasında (bugünkü Roman-ya'da Tulcea şehri) doğdu. Babası tüccardan İsmâil Efendi, annesi Emine Hanım'dır. Küçük yaşta İstanbul'a gitti. Orta öğreniminin ardından iki yıl Orman Mektebi'ne devam etti, mezun olmadan ayrılıp Mekteb-i Tıbbiyye-yi Mülkiyye'ye geçti ve buradan 1880'de mezun oldu. Ancak doktorluk yaptığına dair bir kayıt yoktur. Daha sonra Mekteb-i Hukuk'a girerek burayı da 1886'da bitirdi. Meslek hayatına küçük yaşta Maliye Muhasebesi Perakende Kalemi'nde başladı. Ardından maliyenin diğer bölümlerinde de bulundu. 1887'de girdiği Tahrîr-i Vergi İdaresi'nde uzun süre çalıştı; 3 Haziran 1902'de mümevizliğe terfi etti. Burada iken, II. Meşrutiyet'ten sonra imtiyaz sahibi ve başmuharriri olduğu *Mikyâs-ı Şeriat* gazetesinin "ahâlî-i İslâmiyye'nin

hissiyât-ı taassubkârânelerini galeyana getirecek sûrette neşriyatta bulunduğu" gerekçesiyle Birinci Dîvân-ı Harb-i Örfî'de yargılandı. 26 Mayıs 1909 tarihli irâde-i seniyye gereğince memuriyetle ilişiği kesildi. Müebbet kürek cezasına çarptırılarak Rodos adasındaki hapishaneye gönderildi. Yaklaşık üç yıl sonra Sultan Mehmed Reşad'ın cülusunun dördüncü yıl dönümünde 27 Nisan 1912'de affedilip İstanbul'a döndüyse de memuriyete başlatılmadı ve 2 Şubat 1913 tarihinde emekliye sevk edildi.

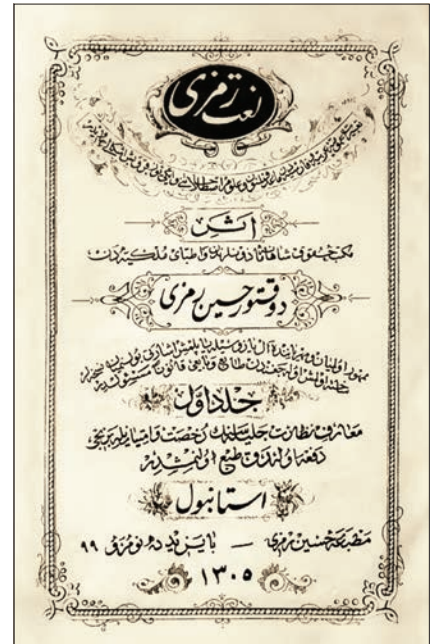
1887 yılı ortalarında Beyazıt'ta Kökçüler Kapısı'nda bulunan bir matbaayı devralan Hüseyin Remzi burayı yirmi yıl kadar işletti. Taşbaskı yaptığı devlet salnâmelerinde kayıtlı bu matbaada bir iki risâle hariç hep kendi kitaplarını bastı. 15 Kasım 1899 tarihli bir belgede matbaasını gerekli izni almadan Ermeni cemaatinden Mihran'a verdiğinden matbaacılık yapmasının yasaklandığı belirtiliyorsa da 1908-1909 yıllarında çıkardığı *Mikyâs-ı Şeriat* adlı gazeteyi kendi matbaasında basmaya devam etti. Arapça, Farsça ve Fransızca bilen Hüseyin Remzi 9 Aralık 1936 tarihinde İstanbul'da öldü. 1880'de evlendiği Necip Paşa'nın kızı Fatma Nazime Hanım'dan Mehmed Fâtih ve Ömer Alâeddin adında iki oğlu olmuş, soyadı kanunu çıkınca Altınbilek soyadını almıştır. Hüseyin Remzi'nin eserleri Mekteb-i Tıbbiyye-i Şâhâne muallimlerinden Miralay Hüseyin Remzi Bey (ö. 1898) ve Dârüşşafaka mezunu Hüseyin Remzi Bey'in (ö. 1925) eserleriyle karıştırılmaktadır.

Eserleri. 1. Münşeâtü'l-ettâl (İstanbul 1287, taşbaskı). Hüseyin Remzi'nin henüz on yedi yaşında iken yazdığı eserde mektuplaşma, mevlid, nikâh, düğün, ziyafet, sünnet ve iftara davet örnekleri, ayrıca mektep çocuklarına faydalı bazı bilgiler yer almakta, sonunda "Risâle-i Ahlâk" kısmı bulunmaktadır. **2. Nuhbetü'l-münşeât** (İstanbul 1292). Maliyeye dair yazışma örneklerini içeren kitabın kapağındaki bir ifadeden müellifin hattıyla yazıldığı anlaşılmaktadır. **3. İlmihâl-i Tıbbî** (İstanbul 1305). Kapağında bir hıfzıssıhha risâlesi olduğu belirtilen ve altı kısımdan oluşan eserde sünnet olmanın önemi, abdest, namaz, oruç ve guslün faydaları, domuz etinin, afyon, esrar, tütün vb.nin zararları anlatılır. **4. Lugât-ı Ecnebiyye İlâveli Lugât-ı Osmâniyye**. Rüşdiye talebelelerinin yararlanması için cepte taşınacak boyutta hazırlanmış ve ilk defa 1880'de Hüseyin Remzi'nin hattıyla taşbaskı olarak basılmıştır. Müellifin tahminen 25.000

kelime içerdiğini belirttiği sözlükte Arapça, Farsça ve Türkçe kelimeler için kısaltmalar kullanılmıştır. Sözlüğün 600. sayfasından itibaren Batı dillerinden gelmiş, yaklaşık 700 kelime yine dil kısaltmalarıyla birlikte sıralanmıştır. **5. Lugat-ı Remzî**. Hüseyin Remzi'nin 1888'de kendi hattıyla yazarak iki cilt halinde bastırdığı sözlükte 50-60.000 madde başı vardır. Eserde Osmanlı Türkçesi'nde kullanılmayan Arapça ve Farsça birçok kelimeye yer verilerek hacminin gereksiz yere arttırıldığını ileri süren dilciler olduğu gibi (*DîA*, XXXVII, 409-410) lugata hak ettiği değer verilmeyip daha sonra hazırlanan sözlüklerde kaynak olarak kullanılmamasının bir kayıp olduğunu söyleyen yazarlar da vardır (Birinci, sy. 31 | 1270], s. 55-70). Sözlükte başta tıp terimleri olmak üzere fen bilimleri terimlerine geniş yer verilmiş, bazı çizimler de eklenmiştir.

Diğer Yayınları: Takvîm-i Remzî. Bugünkü ajandalara benzeyen, bir sayfasında namaz vakitleri, diğer sayfasında o ay içinde gerçekleşmiş önemli olayların tarihinin yer aldığı bir sütunla kişisel notların yazılabileceği kısımları olan, toplam altmış dört sayfadan meydana gelmektedir. İlk baskısı 18 Receb 1306 – 30 Receb 1307 (20 Mart 1889 – 21 Mart 1890) tarihlerini içeren takvimden bugün kütüphanelerde mevcut olan sonuncusu 22 Mart

Lugat-ı Remzî'nin kapağı (İstanbul 1305)

1900 – 24 Mart 1901 tarihlerini taşımakta ve üzerinde “on ikinci sene” ibaresi yer almaktadır. *Mikyâs-ı Şeriat*. II. Meşrutiyet’in ilânından hemen sonra yayın hayatına başlayan gazete, yalnız perşembe günleri olmak üzere 8 Ekim 1908 – 29 Nisan 1909 tarihleri arasında otuz sayı çıkmış, gazetede Meşrutiyet’i savunan dinî içerikli yazılar yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Server R. İskit, *Türkiye’de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, İstanbul 1943, s. 159; Ekmeleddin İhsanoğlu v.dğr., *Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi*, İstanbul 2006, I, 294-302; Paşa Yavuzarslan, “Türk Sözlükçülük Geleceği Açısından Osmanlı Dönemi Sözlükleri ve Şemseddin Sâmî’nin Kâmûs-ı Türkî’si”, *DTCFD*, XLIV/2 (2004), s. 191-200; Ali Birinci, “Lügatçi Doktor Hüseyin Remzi’nin Serencâmı”, *Müteferrika*, sy. 31, İstanbul 2007, s. 55-70 (genişletilmiş olarak a.mlf., *Tarihin Alacakaranlığında: Meşâhîr-i Meçhûleden Birkaç Zât-2*, İstanbul 2010, s. 393-412); Ahmet Topaloğlu – Mustafa S. Kaçalın, “Sözlük”, *DİA*, XXXVII, 409-410.

BURHAN AKGÜN

HÜSEYİN SEBİLCİ

(bk. SEBİLCİ HÜSEYİN).

HÜSEYNÎ, Ali b. Nâsir

(علي بن ناصر الحسيني)

Ebü'l-Hasen es-Seyyid Sadruddîn Ali b. el-İmâm eş-Şehîd Ebî'l-Fevâris Nâsir b. Ali el-Hüseynî (ö. 590/1194'ten sonra)

Zübdetü't-tevârih adlı eseriyle tanınan Selçuklu tarihçisi.

Hayatı hakkında çok az bilgi bulunan Ali b. Nâsir el-Hüseynî'nin VI. (XII.) yüzyılın ikinci yarısında yaşadığı, dönemin önde gelen âlimlerinden biri olduğu ve Fahreddin er-Râzî ile (ö. 606/1210) mektuplaştığı, *Târihu Nişâbü'r*'u Farsça'ya çeviren Muhammed b. Hüseyin Halife-i Nişâbü'rî'nin bu esere tercüme sırasında ilâve ettiği bilgilerden anlaşılmaktadır (*Târih-i Nişâbü'r*, s. 221-222).

Zübdetü't-tevârih günümüze müstakil olarak ulaşmamış, ismi bilinmeyen bir müellifin 622 (1225) yılından sonra kaleme aldığı *Ahbârü'd-devleti's-Selcûkiyye* adlı eserinde iktibas ettiği şekliyle zamanımıza intikal etmiştir. Bu iktibaslardan anlaşıldığı üzere *Zübdetü't-tevârih*, Selçuklular'ın tarih sahnesine çıkışından Sultan II. Tuğrul'un ölümüne (590/1194) ve Irak Selçuklu Devleti'nin yıkılışına kadar geçen süredeki olayları içermektedir. Eserin dili ve anlatım özellikleri Hüseyin'in muhtemelen İran coğrafyasında (belki Nişâbü'r

yaşadığını ve İran tarih yazıcılığıyla ilişkili olduğunu göstermektedir. Müellif, günümüze kadar gelmeyen *Meliknâme* gibi bazı kaynakların yanı sıra zaman zaman şifâhî bilgilere ve kendi gözlemlerine dayanarak Büyük Selçuklu Devleti ile Irak ve Kırman Selçukluları hakkında dikkate değer bilgiler vermiştir. Özellikle eserin 485-547 (1092-1152) yıllarını kapsayan bölümünde İmâdüddin el-İsfahânî'nin 579'da (1183) tamamladığı *Nuşretü'l-fetre ve 'uşretü'l-quate (fiṭre)* adlı kitabından çokça faydalandığı görülmektedir. Eser dönemin sosyal, ekonomik, idarî ve kültürel tarihi hakkında da yer yer önemli bilgiler içermektedir. *Zübdetü't-tevârih*'i bilhassa İbnü'l-Adîm, İzzeddin İbnü'l-Esîr, Atâ Melik el-Cüveynî ve Ahmed b. Mahmûd gibi tarihçiler kaynak olarak kullanmıştır. Nitekim İbnü'l-Adîm, Sultan Alparslan'dan bahsederken Hüseyin'in tarihinden yapılan seçmeleri okuduğunu belirterek kendisi de iktibaslarda bulunur (*Buğyetü't-ṭaleb*, s. 34-35). İbnü'l-Adîm'in bu ifadesinden eserden seçmelerin yapıldığı anlaşılmaktadır.

Kitapta yer alan bazı bilgiler, *Ahbârü'd-devleti's-Selcûkiyye* müellifinin VII. (XIII.) yüzyılın ilk çeyreğinde Horasan'da yaşadığını ve muhtemelen Hârizmşâh Alâeddin Muhammed b. Tekiş'in (1200-1220) hizmetinde bulunduğunu düşündürmektedir (eser ve müellifi hakkındaki tartışmalar için bk. *Ahbârü'd-devleti's-Selcûkiyye*; a.e. [Lugal], Muhammed İkbâl'in mukaddimesi, s. VII-XI; *The History of the Seljuq State*, tercüme edenin girişi, s. 1-8, *Zübdetü't-tevârih*, nşr. M. Nûreddin, neşredenin girişi, s. 7-16). *Ahbârü'd-devleti's-Selcûkiyye*'nin (*Zübdetü't-tevârih*) günümüze ulaşan tek nüshası bugün British Library'de (Stowe, Or., nr. 7) kayıtlıdır (Rieu, s. 342-344). Acemi bir müstensih tarafından istinsah edilen bu nüshada pek çok imlâ hatası bulunmaktadır. İlk defa 1886'da M. Theodoros Houtsma tarafından bilim dünyasına tanıtılan eseri (bk. bibl.), 1933'te Muhammed İkbâl *Ahbârü'd-devleti's-Selcûkiyye* adıyla Lahor'da neşretmiş, ardından tekrar yayımlanmıştır (Beyrut 1404/1984). Muhammed Nûreddin de eserin bir neşrini gerçekleştirmiştir (*Zübdetü't-tevârih*: *Ahbârü'l-ümera' ve'l-mülûki's-Selcûkiyye*, Beyrut 1405/1985). Qibla Ayaz, *An Unexploited Source for the History of the Saljuqs: A Translation of and Critical Commentary on the Akhbâr Al-Dawlat Al-Saljūqiyya* adıyla bir doktora tezi hazırlamıştır (University of Edinburgh,

1985). Eseri M. Necati Lugal Türkçe'ye (*Ahbârü'd-Deveti's-Selcûkiyye*, Ankara 1943, 1999), Ziya Bünyadov Rusça'ya (*Soobşeniya o Seldjukskom gosidarstve*, Moskva 1980), Ramazan Ali Rûh-i İlähî Farsça'ya (*Ahbâr-i Ümerâ' ve Pâdişâhân-i Selcûki*, Tahran 1380 hş./2001) ve Clifford Edmund Bosworth İngilizce'ye (*The History of the Seljuq State, A Translation with Commentary of Akhbâr al-Saljuqiyya*, London-New York 2011) çevirmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ahbârü'd-devleti's-Selcûkiyye, Mukaddime, s. e-ç; a.e. (Lugal), Muhammed İkbâl'in mukaddimesi, s. VII-XIII; a.e.: *Zübdetü't-tevârih*: *Ahbârü'l-ümera' ve'l-mülûki's-Selcûkiyye* (nşr. M. Nûreddin), Beyrut 1405/1985, neşredenin girişi, s. 7-16; a.e.: *Ahbâr-i Ümerâ' ve Pâdişâhân-i Selcûki* (trc. Ramazan Ali Rûh-i İlähî), Tahran 1380/2001, tür.yer.; a.e.: *The History of the Seljuq State: A Translation with Commentary of the Akhbâr al-Dawla al-Saljuqiyya* (trc. C. E. Bosworth), London-New York 2011, tercüme edenin girişi, s. 1-8; Hâkim en-Nîsâbü'rî, *Târih-i Nişâbü'r* (trc. Muhammed b. Hüseyin Halife-i Nişâbü'rî, nşr. M. Rızâ Şefîî Kedkenî), Tahran 1375/1996, s. 221-222; İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-ṭaleb*, s. 34-35; M. Th. Houtsma, *Recueil de textes relatifs à l'histoire des seldjoukides*, Leiden 1886-1902, I, s. X; II, s. XXXVI; a.mlf., “Some Remarks on the History of the Saljuks”, *AO*, III (1925), s. 136-152; C. Rieu, *Supplement to the Catalogue of the Arabic Manuscripts in the British Museum*, London 1894, s. 342-344; K. Süssheim, *Prolegomena zu einer ausgabe der im Britischen Museum zu London verwahrten "Chronik des Seldschuqischen reiches": Eine Literarhistorische Studie*, Leipzig 1911, tür.yer.; V. A. Hamdani, *A Critical Study of the Sources for the History of the Saljuqs of Iraq and Syria* (doktora tezi, 1939), Oxford University, s. 71-75; Brockelmann, *GAL*, I, 392; *Suppl.*, I, 554-555; *Affân Selcûk, Naḫd u Berresi-yi Menâb-i Târih-i Selcûkiyân*, ‘Arabî u Fârsî (doktora tezi, 1349/1970), Dânişkede-i Edebiyyât Dânişgâh-ı Tahran, tür.yer.; V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan* (haz. Hakkı Dursun Yıldız), İstanbul 1981, s. 38-39; C. H. Becker, “Eine anonyme Seldjuqische Chronik”, *Isl.*, III/1 (1912), s. 197-198; Cl. Cahen, “Selçuklu Devri Tarih Yazıcılığı” (trc. Nejat Kaymaz), *TAD*, VII/12-13 (1969), s. 193-221; Hasan Ensârî-yi Kummi, “Ahbârü'd-devleti's-Selcûkiyye”, *Ma'ârif*, XVII/1, Tahran 1379/2000, s. 167-172; C. E. Bosworth, “al-Ḥusaynî”, *EP Suppl.* (İng.), s. 378.

OSMAN GAZİ ÖZGÜDENLİ

HÜSEYNÎ, İshak Mûsâ

(إسحاق موسى الحسيني)

İshâk b. Mûsâ b. Sâlih b. Ömer el-Kerîm el-Hüseynî (1904-1990)

Filistinli edip ve düşünür.

Kudüs'te doğdu. Hz. Hüseyin'in soyundan geldiği için Hüseyinî diye tanınan bir